ЕКОЛОГІЯ ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ

УДК 502.4:504.062(477)
DOI https://doi.org/10.32846/2306-9716/2026.eco.6-69.13

КРИТЕРІЇ КЛАСИФІКАЦІЇ ТЕРИТОРІЙ ТА ОБ'ЄКТІВ ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ УКРАЇНИ

Мартин А.Г. (orcid.org/0000-0002-6905-2445),
Гунько Л.А. (orcid.org/0000-0002-9454-744X),
Колганова І.Г. (orcid.org/0000-0001-7771-2696)
Національний університет біоресурсів і природокористування України
вул. Васильківська, 17, 03040, м. Київ
martyn@nubip.edu.ua, gunko_l@nubip.edu.ua, kolganova_i@nubip.edu.ua

Досліджено обґрунтованість вибору категорії та рівня значення територій і об'єктів природно-заповідного фонду України. Мета дослідження полягає у виявленні перетинів законодавчих характеристик категорій та розробленні відтворюваної процедури класифікації на основі перевірюваних доказів цінності й потреб охорони. Використано порівняльно-правовий аналіз, функціональне зіставлення одинадцяти категорій, принципи систематичного природоохоронного планування та конструювання правил прийняття рішень за неповних даних. Установлено, що законодавство визначає предмети охорони, завдання та режими категорій, проте недостатньо операціоналізує перехід від характеристики конкретної території до вибору між суміжними правовими моделями. Систематизовано перетини природних комплексів, окремих природних утворень, колекційних і садово-паркових об'єктів; відмежовано альтернативність класифікації від правомірного просторового суміщення статусів. Показано, що загальнодержавне значення не випливає автоматично з площі, кількості рідкісних видів або міжнародного визнання частини території. Запропоновано паспорт доказів природоохоронної, оздоровчої, історико-культурної, наукової, освітньої та естетичної цінності з фіксованими одиницями вимірювання, територіальними знаменниками й правилами документування невизначеності. Розроблено диференційні критерії для всіх категорій, тест необхідності паркової моделі та незалежні шляхи обґрунтування загальнодержавної значущості. Для апробації запропоновано пороги представлення пріоритетних оселищ і популяцій, які прямо відокремлено від чинних норм та міжнародних стандартів. На умовних сценаріях продемонстровано різні класифікаційні результати за однакової природоохоронної значущості, а також стійкість і невизначеність порогових рішень. Наукова новизна полягає у поєднанні багатовимірного профілю цінності з обов'язковою перевіркою альтернативних категорій і достатності їхніх режимів. Практичне значення результатів пов'язане зі стандартизацією наукових обґрунтувань, обмеженням непоясненої дискреції та забезпеченням незалежного відтворення висновків. Емпірична валідація запропонованих порогів становить завдання подальших досліджень. *Ключові слова:* природно-заповідний фонд; категорія охорони; загальнодержавне значення; природоохоронна цінність; критерії класифікації; управління природоохоронними територіями; невизначеність.

Criteria for classifying protected areas and sites within Ukraine's Nature reserve fund. Martyn A., Hunko L., Kolhanova I.
This study examines the evidential basis for selecting statutory categories and levels of significance for protected areas and sites within Ukraine's Nature Reserve Fund. Its objective is to identify overlaps between legal category descriptions and develop a reproducible classification procedure based on verifiable evidence of site value and conservation requirements. The methodology combines comparative legal analysis, functional comparison of eleven statutory categories, systematic conservation planning and rule-based decision design under incomplete information. Ukrainian legislation defines conservation features, institutional functions and protection regimes, but insufficiently operationalises the transition from site characteristics to the choice between overlapping legal arrangements. The analysis distinguishes alternative classifications from legitimate spatially overlapping designations and examines natural complexes, individual natural formations, living collections and designed landscapes. National significance cannot be inferred automatically from site area, species counts or international recognition of a larger territory. A site evidence passport is proposed for six dimensions of value: conservation, health-related recreation, historical and cultural heritage, science, education and aesthetics. Each dimension uses explicit measurement units, reference populations or areas, data provenance and uncertainty rules. The framework establishes differential tests for all statutory categories, a test of the need for integrated park management and independent pathways for demonstrating national significance. Numerical representation thresholds for priority habitats and threatened species are proposed for pilot testing and clearly distinguished from existing legal requirements and international standards. Hypothetical scenarios demonstrate that equal conservation significance can justify different categories, while uncertainty in reference data can prevent a defensible threshold decision. The contribution is an operational link between a multidimensional value profile, comparison of alternative legal categories and verification that each proposed regime adequately addresses every critical conservation requirement. The framework supports standardised designation proposals, independent replication and reasoned administrative decisions. It does not claim empirical validation of the proposed thresholds or eliminate the need for explicit decisions about management objectives. *Key words:* Nature Reserve Fund; protected area category; national significance; conservation value; classification criteria; protected area management; uncertainty.

© Бондар О.І., Іваненко І.Б., Шевченко Р.Ю., Лисюк О.Г., Аліменко О.Ю., 2026
Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Постановка проблеми. Віднесення цінної території до певної категорії природно-заповідного фонду (ПЗФ) є рішенням про спосіб її довгострокової охорони. Від нього залежать правовий режим, завдання установи, організація управління, допустимість рекреації та характер обмежень землекористування. Наукове обґрунтування має доводити не лише потребу заповідання, а й відповідність обраного правового інструменту конкретним предметам охорони.

Закон України «Про природно-заповідний фонд України» встановлює категорії, їхні завдання та режими, а стаття 51 передбачає обґрунтування створення об'єкта певної категорії [1]. Наказ Міністерства екології та природних ресурсів України «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розроблення проектів створення природних територій та об'єктів природно-заповідного фонду України», від 21.08.2018 № 306, деталізують підготовку проєктів [2]. Проте опис рідкісних видів, природних комплексів і мальовничих краєвидів ще не пояснює, чому територію слід оголосити саме національним природним парком, регіональним ландшафтним парком або ландшафтним заказником. Недостатньо формалізованим залишається правило переходу від доказів цінності до конкретного класифікаційного рішення.

Актуальність дослідження. Збільшення площі охоронюваних територій має супроводжуватися перевіркою достатності їхніх режимів. Ціль 3 Куньмінсько-Монреальської глобальної рамкової програми з біорізноманіття поєднує орієнтир охоплення щонайменше 30 % наземних територій і внутрішніх вод та морських і прибережних територій до 2030 року з ефективністю збереження, екологічною репрезентативністю, зв'язністю та справедливим управлінням [3]. Цей глобальний орієнтир не визначає категорії окремого українського об'єкта; він вимагає оцінювати фактичний внесок природоохоронної мережі.

Для України проблема загострюється через воєнне пошкодження екосистем, обмеженість актуальних польових даних та потребу узгодження природоохоронних рішень із відновленням і просторовим плануванням. Н. Бавровська, І. Колганова та А. Кошель розглядають відповідні інституційні й інформаційні проблеми збереження ПЗФ [4]. За таких умов непрозорі класифікаційні рішення можуть спричиняти як недостатню охорону, так і організаційні вимоги, не пов'язані з реальними потребами території.

Зв'язок авторського доробку із важливими науковими та практичними завданнями. Дослідження спрямоване на вдосконалення наукового забезпечення заповідної справи, землеустрою та управління природоохоронними територіями. Його результати придатні для підготовки клопотань про заповідання, порівняння альтернативних режимів, формування геопросторових даних і перевірки обґрунтованості проєктних рішень. Зв'язок із дослідженнями авторів полягає в розвитку інституційного аналізу збереження ПЗФ до рівня процедури вибору конкретної категорії та її просторового оформлення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. О. Василюк дослідив історію формування української класифікації ПЗФ і її співвідношення з міжнародними підходами, вказавши на потребу критеріїв віднесення територій до національних категорій [5]. Отже, саме виявлення проблеми не може становити достатню наукову новизну. Подальший розвиток потребує правил, за якими незалежні розробники, користуючись однаковими даними, можуть отримати порівнювані висновки.

Я. Дідух, Л. Вакаренко та Д. Винокуров розробляли підходи до оцінювання ботанічної репрезентативності природоохоронної мережі [6]; В. Гетьман досліджував її ландшафтну репрезентативність [7]. Ці праці зміщують увагу від кількості об'єктів до повноти представлення природного різноманіття. Систематичне природоохоронне планування, узагальнене C. Margules і R. Pressey, передбачає явні цілі, оцінювання внеску територій та врахування довгострокового збереження [8]. Проте оптимальний добір ділянки до мережі не тотожний вибору її юридичної категорії.

Настанови Міжнародного союзу охорони природи (IUCN) класифікують території за основною метою управління [9]. Додаток III до Оселищної директиви ЄС установлює критерії добору територій за характеристиками оселищ і популяцій [10], а сучасний стандартний формат Natura 2000 деталізує подання відповідних даних [11]. Стандарт ключових територій біорізноманіття (KBA) містить кількісні критерії глобальної значущості [12]. Британські настанови добору ділянок особливого наукового інтересу поєднують загальні принципи зі спеціалізованими протоколами [13]. Ці інструменти розв'язують різні завдання, тому їх механічне перетворення на таблицю відповідності українським назвам категорій методологічно необґрунтоване.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Недостатньо розробленими залишаються: систематичне зіставлення суміжних категорій за предметом і метою охорони; вимірювання різних проявів цінності без їх довільного підсумовування; відмежування загальнодержавної значущості від потреби у певній організації управління; поводження з неповними даними. Мета статті – розробити систему перевірюваних критеріїв та послідовність класифікації, яка робить вибір категорії й рівня значення відтворюваним, а відхилення альтернатив – обов'язково мотивованим.

Новизна. Запропоновано поєднання шестикомпонентного паспорта цінності з диференційними тестами категорій і перевіркою достатності правового режиму для кожного критичного предмета охорони. Розроблено окремі маршрути підтвердження загальнодержавної значущості, тест необхідності паркової моделі та правила фіксації невизначеного

результату. Однозначність розглядається як властивість процедури за визначених даних і цілей, а не як припущення про існування єдиної природно зумовленої назви для кожної території.

Методологічне або загальнонаукове значення. Дослідження має порівняльно-правовий і методологічний характер. Одиницею аналізу є територія або об'єкт із фіксованими межами, переліком предметів охорони та набором управлінських потреб. Одинадцять категорій зіставлено за походженням і характером предмета охорони, метою, рівнем значення, режимом та організацією управління. Для потенційних перетинів розмежовано альтернативну класифікацію тієї самої одиниці, охорону її окремої частини та сумісне накладання статусів. Нормативні й наукові джерела перевірено станом на 21 вересня 2026 року.

Застосовано принцип некомпенсаційності: рекреаційні або культурні вигоди не можуть компенсувати невиконання критичної вимоги збереження виду, оселища чи природного процесу. Розрахункові сценарії є умовними; польових обстежень і соціологічних опитувань у межах цієї роботи не проводили.

Викладення основного матеріалу.

Структура класифікації та характер нормативної невизначеності.

Система ПЗФ поєднує кілька класифікаційних підстав: природне або штучне походження, предмет збереження, територіальний масштаб значущості та організаційну модель. У статті 3 Закону України «Про природно-заповідний фонд України» названо одинадцять різних категорій; пам'ятки природи включено до обох груп походження [1]. Ландшафтний заказник є різновидом заказника, а не категорією того самого рівня, що національний природний парк (НПП). У таблиці 1 наведено стислий результат систематизації чинної структури. Позначення ЗД означає загальнодержавне, М – місцеве значення; конкретні юридичні формулювання уточнено в рядках.

На рівні різновидів стаття 3 Закону України «Про природно-заповідний фонд України» розрізняє дванадцять заказників: ландшафтні, лісові, ботанічні, мікологічні, загальнозоологічні, орнітологічні, ентомологічні, іхтіологічні, гідрологічні, загальногеологічні, палеонтологічні та карстово-спелеологічні. Пам'ятки природи поділяються на сім різновидів: комплексні, пралісові, ботанічні, мікологічні, зоологічні, гідрологічні й геологічні. Таким чином, неоднозначність може виникати як між категоріями, так і всередині категорії під час вибору спеціалізації.

Критерії існують, але мають різний ступінь визначеності. Колекцію тварин можна відрізнити від геологічного відслонення за безпосередньо ідентифіковуваним предметом. Натомість винятковість, особлива цінність, типовість або мальовничість потребують визначення класу порівняння та способу перевірки. У досліджених положеннях немає наскрізної обов'язкової процедури, яка для кожної території зіставляла б усі придатні категорії та встановлювала правило вибору між ними. Це є нормативною неопераціоналізованістю, а не тотожною їй відсутністю правових відмінностей.

Стаття 3 Закону України «Про природно-заповідний фонд України» пов'язує значення шести категорій з екологічною, науковою та історико-культурною цінністю, однак не задає спільної шкали або порогів їх достатності. Повноваження органу, який створює об'єкт, визначають юридичну процедуру; вони не є незалежним природничим доказом загальнодержавної значущості. Так само розташування у двох областях, значна площа або віддаленість від населеного пункту самі по собі не розв'язують цього питання.

Таблиця 1

Категорії ПЗФ та їхні законодавчі ознаки

Категорія	Значення	Предмет і правова модель
Природний заповідник	ЗД	Природні комплекси, заповідний режим, наукова установа; статті 15–16.
Біосферний заповідник	ЗД; міжнародне визнання окремо	Типові комплекси біосфери, фоновий моніторинг, зонування; статті 17–19.
Національний природний парк	ЗД	Охорона природних та історико-культурних комплексів, рекреація, наука й освіта; статті 20–22.
Регіональний ландшафтний парк	Місцеве чи регіональне	Природні й історико-культурні комплекси, організований відпочинок; зонування; статті 23–24.
Заказник	ЗД або М	Комплекси чи їхні компоненти; предметні обмеження; статті 25–26.
Пам'ятка природи	ЗД або М	Окреме унікальне утворення; збереження визначальних властивостей; статті 27–28.
Заповідне урочище	Місцева процедура	Відокремлений цілісний природний ландшафт; статті 29–30, 52–53.
Ботанічний сад	ЗД або М	Збереження та вивчення флори через колекції, спеціальні умови культивування; статті 31–32.
Дендрологічний парк	ЗД або М	Колекції дерев і чагарників та їх композиції; статті 33–34.
Зоологічний парк	ЗД або М	Колекції диких тварин, освіта, дослідження й розведення; статті 35–36.
Парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва	ЗД або М	Цінний зразок паркового будівництва; підтримання композиції; статті 37–38.

Наказ Міністерства екології та природних ресурсів України «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розроблення проектів створення природних територій та об'єктів природно-заповідного фонду України», від 21.08.2018 № 306 прямо визначають власний ненормативний характер. Вони передбачають збирання й аналіз змістовних матеріалів, проте не встановлюють універсального обов'язкового алгоритму порівняння альтернатив [2]. Тому дискреція виникає вже під час вибору меж, переліку досліджуваних цінностей, територіального знаменника та бажаної моделі управління. Якщо розробник спочатку обирає назву категорії, а потім добирає аргументи лише на її користь, формальна повнота опису не усуває упередженості рішення.

Перетини категорій та випадки їх обґрунтованого розмежування.

НПП, регіональний ландшафтний парк (РЛП) і ландшафтний заказник можуть охоплювати той самий цінний лісово-лучний, степовий або водно-болотний комплекс. Рекреаційна привабливість і наявність рідкісних видів сумісні з кожним із цих варіантів. Правова відмінність паркових моделей пов'язана з їхніми завданнями та рівнем значення, а заказника – з предметно визначеним режимом. Проте законодавче закріплення завдань не встановлює, за якої інтенсивності взаємодії охорони й рекреації саме паркова модель стає необхідною. Ознака наявності адміністрації також не розрізняє НПП і РЛП: стаття 12 Закону України «Про природно-заповідний фонд України» передбачає спеціальні адміністрації для обох. Вилучення земель не утворює універсальної межі між ними.

Природний заповідник, заповідне урочище та заказник можуть мати спільний вихідний предмет – відносно цілісний природний комплекс. Для природного заповідника визначальними є наукова функція і заповідний режим, для урочища – збереження відокремленого цілісного ландшафту в природному стані. Однак самі площа, видовий список або ступінь природності не встановлюють, коли охорона такого комплексу обов'язково потребує науково-дослідної установи. Природний заповідник перетинається з НПП і РЛП за цінністю природного ядра; категорії розходяться у цілях щодо території загалом. Порівняння ядра одного об'єкта з усім іншим об'єктом створює хибну альтернативу.

Комплексна пам'ятка природи, заповідне урочище та ландшафтний заказник можуть бути обґрунтовані на матеріалах тієї самої компактної ділянки. Вираз «окреме природне утворення» не означає автоматично точкового об'єкта: предметом може бути просторово розгорнутий комплекс. Тому критерій «мала площа – пам'ятка, велика – заказник» не має універсального законодавчого чи екологічного обґрунтування. Межа повинна проходити між індивідуально визначеним утворенням, цілісним ландшафтом і сукупністю компонентів із предметно диференційованими потребами охорони.

Спеціалізований заказник і відповідна пам'ятка природи перетинаються за ботанічним, зоологічним, гідрологічним або геологічним предметом. Подібна проблема виникає між різновидами самих заказників: водно-болотний комплекс може бути одночасно орнітологічно, гідрологічно та ландшафтно значущим, а лісовий – ботанічно, фауністично та ландшафтно. Загальнозоологічний профіль охоплює предмети орнітологічної, ентомологічної й іхтіологічної спеціалізації, а загальногеологічний може включати палеонтологічні та карстово-спелеологічні об'єкти. Універсального правила достатності вужчої спеціалізації наведені переліки не містять. Виокремлення мікологічної спеціалізації додатково показує потребу багатокомпонентного обліку. Для вибору головної спеціалізації слід визначати процес, без збереження якого руйнується основний предмет охорони; інші цінності залишаються обов'язковими атрибутами й не зникають через назву різновиду.

Пралісова пам'ятка природи може перетинатися з лісовим заказником, заповідним урочищем або частиною заповідника. Методика визначення належності територій до пралісових пам'яток природи, затверджена наказом Міністерства екології та природних ресурсів України від 18.05.2018 № 162, установлює спеціальний шлях визначення належності територій до пралісових пам'яток природи, спираючись на ідентифікацію пралісів, квазіпралісів і природних лісів [14]. Отже, загальна теза про суцільну відсутність об'єктивних ознак була б неправильною. Стаття 28 Закону України «Про природно-заповідний фонд України» передбачає для пралісових пам'яток також охоронну зону завширшки щонайменше подвійну висоту деревостану; це вимірювана норма режиму, а не загальний критерій вибору категорії. Невизначеність стосується співвідношення спеціального предмета збереження з охороною ширшого комплексу та вибором організації управління.

Біосферний заповідник перетинається з природним заповідником за охороною природного ядра та науковими дослідженнями, а з парковими моделями – за просторовим поєднанням різних функцій. Його не можна трактувати як автоматичний наступний щабель після НПП. Українська категорія та біосферний резерват UNESCO мають різні процедури визнання; міжнародна мережа допускає різноманітні національні правові інструменти. Статутні засади UNESCO пов'язують добір із біогеографічною репрезентативністю, значущістю, поєднанням функцій та належним зонуванням, а достатню площу визначають функціонально [15].

Ботанічний сад, дендрологічний парк і парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва можуть бути представлені на одній території з інтродукованими рослинами та виразною композицією. Дерева й чагарники є частиною ширшої ботанічної колекції, тому їхня наявність не створює взаємовиключних множин. Диференційною ознакою має бути визна-

 ISSN: 2306-9716 (Print), ISSN: 2664-6110 (Online)

чальний результат діяльності: підтримання ботанічної колекції, спеціалізованої колекції деревних рослин або цінної садово-паркової композиції. Давність парку може посилювати значущість, але не становить універсальної законодавчої умови визнання твору садово-паркового мистецтва.

Зоологічний парк має виразний предмет – організоване утримання й експонування диких тварин. Його територія може містити дендрологічну колекцію або цінну паркову композицію, однак це ще не робить категорії альтернативними для одного й того самого предмета охорони. Аналогічно старе дерево в історичному парку, печера в НПП або заказник у ширшому природоохоронному комплексі можуть мати окремий статус. Стаття 3 Закону України «Про природно-заповідний фонд України» прямо допускає розташування пам'яток природи в межах інших територій та об'єктів ПЗФ [1]. Стаття 18 також допускає визначені вкладені об'єкти ПЗФ у зоні регульованого заповідного режиму біосферного заповідника. Отже, співіснування статусів треба відрізняти від непоясненого вибору між ними.

Між природними й колекційними категоріями слід розрізняти збереження популяції у природному середовищі та утримання колекції у спеціально створених умовах. Ботанічний або зоологічний заказник не стає відповідно ботанічним садом чи зоопарком через сам видовий склад. Якщо на колекційній території зберігся природний фрагмент, аналізують окремі предмети й контури охорони. Для пам'ятки природи штучного походження перевіряють її індивідуальні атрибути; така пам'ятка не підміняє категорії всієї колекційної установи.

Систематизація виявляє три джерела перетинів: подібність природних ознак за різних цілей управління; включення спеціалізованого предмета до ширшого комплексу; поєднання природної та створеної людиною цінності. Вимога однієї назви для всіх просторових масштабів була б помилковою. Однозначно класифікувати можна визначену одиницю охорони за заздалегідь установленими цілями, одночасно зберігаючи відомості про вкладені об'єкти.

Міжнародні підходи до значущості та категорії управління.

У системі IUCN вирішальною є основна мета управління; правило 75 % стосується частини території, на якій вона має застосовуватися, за сумісності решти площі з цією метою [9]. Цей відсоток не означає необхідної частки заповідної зони, непорушених екосистем або державної власності. Назва національного парку в національному законодавстві також не доводить автоматичної відповідності категорії II IUCN. Для української процедури корисним є принцип перевірки фактичної мети, а не номінального престижу категорії.

Європейський підхід оцінює репрезентативність оселища, його відносну площу, стан структури й функцій; для видів – відносний розмір популяції, стан необхідного середовища та ізольованість [10]. Формат Natura 2000, затверджений Рішенням 2023/2806 і застосовуваний із 1 лютого 2025 року, передбачає структуровані екологічні й просторові відомості [11]. Межі 2 % і 15 % у класах відносної представленості належать до системи опису внеску ділянки, а не до критеріїв створення національних парків. Для України це орієнтир стандартизації даних, а не готова обов'язкова національна класифікація.

Стандарт KBA показує, як поєднати кількісний поріг із біологічними умовами його застосування. За підкритерієм A1a потрібне регулярне підтримання щонайменше 0,5 % глобальної популяції виду категорії CR або EN та не менше п'яти репродуктивних одиниць; за A1b для VU – щонайменше 1 % і десяти одиниць [12]. Це окремі підкритерії повнішого стандарту. Підміна глобального знаменника українською популяцією або ігнорування регулярності використання території змінює зміст критерію. Відповідність KBA засвідчує глобальну значущість, але не присвоює українську категорію ПЗФ.

Зіставлення міжнародних систем підтверджує необхідність розділяти три операції: оцінювання значущості, включення до мережі та вибір управлінської моделі. Спеціалізовані настанови для різних оселищ і груп організмів [13] свідчать також проти єдиного мінімуму гектарів для всіх екосистем. Для малої печери, степового масиву й водозбору болота функціонально достатня площа має різний екологічний зміст.

Паспорт доказів та вимірювання шести видів цінності.

Пропонується паспорт, у якому кожен предмет охорони має ідентифікатор, просторовий контур, джерело відомостей, дату спостереження, метод обліку, одиницю вимірювання та оцінку невизначеності. Межі одиниці оцінювання фіксують до розрахунків і обґрунтовують екологічними зв'язками. Приєднання великих функціонально не пов'язаних площ заради бажаної назви категорії має виявлятися під час перевірки. Урахування територій, важливих для відновлення, здійснюють окремо від оцінки їхнього сучасного стану.

Шестикомпонентний паспорт узагальнює для порівняння категорій перелік цінностей, прямо названий у статті 20 для НПП; він не відтворює єдиний чинний законодавчий тест для всіх ПЗФ. Цінність описують окремими профілями без зведення до єдиного балу. Для кожного розрізняють властивості самого об'єкта, потенціал використання та фактично отриманий результат. Таблиця 2 задає показники й одиниці; конкретні протоколи добору проб, сезонності та обстежень установлюють відповідно до типу екосистеми й дослідницького завдання. Невідоме значення позначають як відсутність даних, а не як нульову цінність.

Таблиця 2

Показники цінності та способи їх перевірки

Вид цінності	Вимірювані показники	Джерело та умова перевірки
Природоохоронна	Частка оселища або популяції, %; площа належного стану, га; покриття дефіциту, %; наявність незамінної функції.	Карти оселищ, стандартизовані обліки, модель зв'язності; однаковий масштаб і період.
Оздоровча	Безпечна місткість, осіб одночасно; доступний час, год/рік; пропозиція відпочинку, людино-год/рік; окремо – ефект на здоров'я.	Вимірювання середовища, сезонні обмеження, дані доступності; ефект – лише за належним дослідженням.
Історико-культурна	Число підтверджених об'єктів і аналогів; площа культурного ландшафту, га; частка збережених атрибутів, %.	Реєстри, архіви, натурні дослідження; критичні атрибути обліковують окремо.
Наукова	Число рівноцінних аналогів; тривалість спостережень, років; повнота ряду, %; наявність незамінного еталона.	Перевірка даних і метаданих, порівняння аналогів; потенціал окремо від дослідженості.
Освітня	Покриття результатів навчання, %; допустимі навчальні години; зміна тестового результату, бали або відсоткові пункти.	Наперед визначена програма, карта демонстраційних об'єктів, стандартизована перевірка знань.
Естетична	Частка збереженої панорами, %; медіана й розкид оцінок 1–7; частка високих оцінок, %.	Фіксовані видові точки, однакові умови зображення, визначена вибірка респондентів.

Природоохоронну цінність насамперед характеризує внесок у збереження визначеного компонента. Для оселища обчислюють частку його площі на ділянці у площі того самого типу в референтній території. Для виду – частку популяції в однакових одиницях, сезоні та демографічній групі. Загальна площа ділянки не є знаменником цих показників. Порівнюють також стан, функціональну зв'язність і незамінність. Останню підтверджують, наприклад, єдиним відомим місцезнаходженням або відсутністю рівноцінної території для критичного етапу життєвого циклу. Виявлення невідомих раніше аналогів повинно залишатися можливим, тому унікальність завжди співвідносять із повнотою обстеження.

Частку дефіциту охорони, яку усуває кандидатна територія, пропонується визначати за формулою (1).

$$D = min\{100; \frac{100a}{T-P}\} \quad (1)$$

тут D – внесок у покриття дефіциту, %; T – екологічно обґрунтована цільова площа оселища під ефективною охороною, га; P – уже забезпечена площа, га; a – додатковий внесок кандидата без подвійного обліку, га. Формула застосовна лише за T > P. Ціль T встановлюють до порівняння кандидатів, а не під бажаний результат. Загальна ціль охоплення 30 % території країни не визначає T для кожного оселища. Досягнення цілі не виключає іншої цінності ділянки, зокрема її значення для стійкості мережі.

Стан оселища оцінюють за параметрами структури й функціонування, а не за універсальним відсотком «природності». Для болота принциповими можуть бути водний режим і торфоутворення, для степу – структура травостою та необхідний режим підтримання, для лісу – вікова структура, мертва деревина й мікрооселища. Площу, яка відповідає встановленим вимогам, подають у гектарах і відсотках. Відновний потенціал і потребу активних заходів відображають окремо: природний комплекс не завжди зберігається лише завдяки невтручанню.

Оздоровчу цінність доцільно оцінювати через придатність середовища до визначених форм відновлювального відпочинку, безпечну місткість і доступність. Огляд ВООЗ підтверджує загалом позитивний зв'язок зелених і блакитних просторів із психічним здоров'ям, але не визначає одного універсально найкращого типу середовища [16]. Тому людино-години безпечного перебування характеризують пропозицію відпочинку, а не клінічно доведений ефект. Якщо місткість змінюється сезонно, її визначають окремо для кожного періоду з урахуванням гніздування, пожежної небезпеки та інших обмежень. Потенціал, доступність і фактичне використання розмежовують відповідно до логіки оцінювання рекреаційних екосистемних послуг [17].

Історико-культурна цінність потребує перевірки походження, історичних зв'язків, автентичних атрибутів і цілісності. Реєстраційні відомості про культурну спадщину є доказом відповідного юридичного визнання [18], але не замінюють дослідження об'єкта й не присвоюють статусу ПЗФ. Частка збережених атрибутів визначається щодо їх наперед зафіксованого переліку. Критичний атрибут обліковують окремо: його втрату не може приховувати високий середній відсоток збереженості другорядних елементів. Кількість аналогів установлюють для обґрунтованого типологічного класу та територіального масштабу; штучне звуження класу створює хибну унікальність.

Наукова цінність пов'язана з можливістю отримати знання, які не можна рівноцінно здобути в іншому місці. Для геологічного розрізу це повнота й збереженість послідовності, для природного експерименту – унікальне поєднання умов, для моніторингового полігона – тривалість, повнота

і порівнюваність спостережень. Число публікацій характеризує дослідженість і залежить від фінансування; воно не є самодостатньою мірою цінності. Невивчений об'єкт може мати вищу незамінність, ніж добре описаний.

Освітню цінність вимірюють часткою результатів наперед визначеної навчальної програми, для яких на території є придатний об'єкт і безпечний спосіб демонстрації. Повторне представлення одного явища не збільшує покриття програми. Освітню місткість визначають у межах екологічно допустимого навантаження. Ефект навчання, за наявності відповідного дослідження, оцінюють зміною тестових результатів до і після відвідування із порівняльною групою; кількість екскурсій цього ефекту не доводить.

Естетичну цінність не можна повністю перетворити на фізичну величину. Ландшафтна конвенція Ради Європи пов'язує ландшафт зі сприйняттям людей і передбачає врахування оцінок заінтересованих сторін [19]. Пропонується поєднувати геопросторові характеристики панорам із стандартизованим дослідженням сприйняття: фіксовані точки огляду, сезон і умови зображення; наперед визначена цільова сукупність респондентів; однакова семибальна шкала без відомостей про престиж території. Основний результат – медіана, міжквартильний розмах і частка оцінок 6–7 із інтервалом невизначеності. Це відтворювана оцінка сприйняття за конкретним протоколом, а не «об'єктивний відсоток краси».

Критерії загальнодержавної та місцевої значущості.

Рівень значущості має встановлюватися через внесок у цілі охорони на відповідному територіальному рівні. Для категорій, які можуть мати обидва рівні, пропонуємо чотири незалежні шляхи підтвердження загальнодержавного значення. Перший – відповідність застосовному міжнародному критерію глобальної значущості з перевіркою конкретного предмета й меж. Другий – незамінність для національної цілі збереження або відновлення. Третій – істотне представлення пріоритетного виду чи оселища. Четвертий – документована унікальність геологічного, наукового, колекційного чи садово-паркового об'єкта або історико-культурних атрибутів території в національному порівнянні. Міжнародне визнання великої території не поширює автоматично її значущість на кожен вкладений об'єкт.

Для третього шляху пропонується перевірити під час апробації два достатні, але не необхідні порогові сигнали: щонайменше 2 % національної площі заздалегідь визначеного пріоритетного оселища за наявного дефіциту його ефективної охорони; або щонайменше 1 % національної популяції заздалегідь визначеного пріоритетного загроженого виду за регулярного функціонального використання ділянки. Пріоритетність визначають до оцінювання кандидатів за оприлюдненим переліком і природоохоронними цілями. Переліки не можна довільно формувати для кожного клопотання.

Величини 2 % і 1 % є авторськими параметрами перевірки, а не запозиченими нормами Natura 2000 або КВА. Їх запропоновано як початкові значення для порівняння частоти помилкових включень і пропусків; перевагу саме цих чисел над іншими до емпіричної апробації не доведено. Вони не повинні ставати умовою відмови у заповіданні. Для єдиного місцезнаходження, незамінної міграційної ланки чи еталонного розрізу достатнім може бути інший належно підтверджений шлях.

У національному знаменнику враховують територію України в міжнародно визнаних кордонах. Недоступність частини території для обстеження не дає підстав непомітно вилучати її з розрахунку. Потрібні оцінка невизначеності, узгоджені одиниці й період даних; інакше частка кандидата може бути систематично завищена. Для популяцій не можна змішувати гніздові пари, усіх особин і сезонні міграційні скупчення. Для колекцій окремо обліковують таксони, живі зразки й походження матеріалу, не ототожнюючи ці одиниці.

Порогове рішення пропонуємо перевіряти консервативним інтервальним тестом. Якщо площа на ділянці перебуває між нижньою і верхньою оцінками, а загальнонаціональна площа має власний додатний інтервал, мінімальну частку отримують діленням нижньої оцінки ділянки на верхню національну. Це достатній доказ стійкого перевищення порога, але не універсальна вимога міжнародних стандартів. Перетин порога інтервалом означає невизначеність цього шляху підтвердження, а не відсутність цінності. Такий діапазон не є автоматично 95-відсотковим довірчим інтервалом: для статистичного висновку потрібна модель спільної похибки.

Для оздоровчого, освітнього й естетичного профілів рівень значущості визначають через національний клас порівняння та документовану незамінність або виняткову репрезентативність конкретної властивості. Наприклад, унікальний комплекс доступних для навчання природних процесів потребує порівняння з аналогами в країні; висока оцінка панорами – перевірки її композиційних атрибутів і репрезентативного дослідження сприйняття. Місткість, число навчальних годин або популярність самі по собі не встановлюють загальнодержавного значення. Ці профілі також обґрунтовують додаткові цілі й сумісні способи використання, не компенсуючи недостатньої охорони природних компонентів.

Місцеву значущість пропонуємо підтверджувати позитивним тестом: визначена регіональна або місцева ціль; документований дефіцит її забезпечення чи незамінний предмет; вимірюваний внесок кандидата. Наприклад, за цільової охорони 500 га оселища, фактично забезпечених 350 га і додаткового внеску 60 га кандидат усуває 40 % регіонального дефіциту. Ціль 500 га тут умовна й повинна мати окреме екологічне обґрунтування; сам розрахунок демонструє спосіб перевірки внеску. Місцева зна-

чущість не є залишковою категорією для всіх недостатньо досліджених територій. Якщо національний знаменник невідомий, результат щодо загальнодержавної значущості слід фіксувати як невизначений. Тимчасово доступні заходи охорони можуть застосовуватися в межах законодавства, проте сам дефіцит інформації не виправдовує зниження вимог до збереження.

Диференційні критерії та послідовність вибору категорії.

Категорію пропонуємо визначати за послідовністю перевірок, у якій кожна відповідь набуває одного з трьох значень: підтверджено, спростовано або недостатньо даних. Спочатку встановлюють предмет і межі охорони; потім – необхідні результати його збереження, значущість і допустимі управлінські засоби. Таблиця 3 містить авторські диференційні критерії. Вона становить пропозицію розвитку методики, а не виклад додаткових чинних підстав відмови у створенні ПЗФ.

Для кожної функціонально придатної категорії складають матрицю «критична вимога – захід – територія дії – періодичність – відповідальний виконавець – правова допустимість». Критичною визнають вимогу, невиконання якої ставить під загрозу збереження визначеного предмета; таке визнання потребує окремого екологічного обґрунтування. Перевіряють усі критичні вимоги, а не їх середній бал. Альтернатива неприйнятна, якщо хоча б одна необхідна дія суперечить її законному режиму або хоча б одна критична загроза залишається без належного механізму запобігання. Наявність відповідального виконавця оцінюють разом із юридичними повноваженнями та реалістичним ресурсним планом.

Для розмежування НПП, РЛП і заказника пропонуємо тест необхідності паркової моделі з чотирма сукупними умовами. По-перше, існують просторово визначені цілі охорони природних комплексів та екологічно сумісна самостійна програма організованої рекреації й освіти. По-друге, карта конфліктів показує потребу у різних просторових або сезонних режимах, які повинні діяти узгоджено. По-третє, матриця заходів доводить необхідність постійного інтегрованого управління цими функціями. По-четверте, порівняння з предметним режимом заказника виявляє хоча б одну істотну спільну функцію, яку обрана альтернатива не забезпечує на належній правовій та організаційній основі. Сама незручність погодження дій або бажання створити нову установу такого доказу не замінює.

Таблиця 3

Запропоновані диференційні критерії вибору категорії

Категорія	Підтверджувана умова та вирішальний доказ
Природний заповідник	Загальнодержавна значущість природного комплексу; потреба заповідного режиму та постійної наукової функції. Докази: карта процесів, програма спостережень, сумісність усіх необхідних заходів із режимом.
Біосферний заповідник	Репрезентативні комплекси біосфери; заповідна, буферна зони та зона антропогенних ландшафтів; фоновий моніторинг і дослідження змін. Міжнародний статус перевіряють за включенням до мережі UNESCO.
Національний природний парк	Позитивний тест паркової потреби, доведена загальнодержавна значущість і відповідність завданням установи. Докази: карта режимів, програми охорони, рекреації, науки й освіти, матриця заходів.
Регіональний ландшафтний парк	Позитивний тест паркової потреби та регіональні або місцеві цілі. У запропонованій процедурі національні підстави перевірені за достатніх даних; невідомі підстави не вважають відсутніми.
Заказник	Предметний режим достатній для всіх критичних цілей; самостійна паркова програма не визначає основної мети. Доказ: матриця обмежень і заходів; спеціалізація відповідає головному предмету.
Пам’ятка природи	Індивідуально визначене утворення чи комплекс утворень. Доказ: вичерпний перелік визначальних атрибутів, карта їх розміщення та потрібних умов збереження; для пралісового різновиду – спеціальна методика.
Заповідне урочище	Відокремлений цілісний природний ландшафт. Доказ: перелік критичних внутрішніх зв’язків і карта, яка підтверджує охоплення необхідних компонентів та процесів запропонованими межами.
Ботанічний сад	Самостійні напрями ботанічної програми поза деревно-чагарниковою спеціалізацією. Докази: названі напрями, інвентар, походження зразків та програми їх збереження, вивчення й розмноження.
Дендрологічний парк	Визначальна спеціалізація на колекціях дерев і чагарників. Докази: колекційна програма, інвентар і схеми композицій; універсальну частку деревних таксонів не встановлюють.
Зоологічний парк	Визначальна програма збереження, дослідження, розведення й експонування диких тварин. Докази: інвентар, походження тварин, програми утримання та відповідні умови.
Парк-пам’ятка садово-паркового мистецтва	Головним предметом є цінний твір паркового будівництва. Докази: планувальна структура, композиційні атрибути, порівняльне оцінювання та план підтримання їхньої цілісності.

ISSN: 2306-9716 (Print), ISSN: 2664-6110 (Online)

Потребу зонування не слід ототожнювати лише з кількістю намальованих зон: мають відрізнятися правила діяльності, а їхні межі – відповідати карті чутливості й функцій. Стаття 24 Закону України «Про природно-заповідний фонд України» пов'язує зонування РЛП із вимогами до НПП, тому зонування саме по собі не відокремлює ці категорії. Передбачене статтею 21 спрямування діяльності НПП на доведення площі заповідної зони щонайменше до 20 % також не є універсальним критерієм первинного вибору НПП замість РЛП [1].

Якщо паркову потребу підтверджено і доведено загальнодержавну значущість комплексу та відповідність повному набору законних завдань установи, перевагу за запропонованим правилом надають НПП. Якщо позитивно підтверджено регіональну або місцеву значущість, а перевірка національних підстав за достатніх даних не дала позитивного результату, обґрунтовують РЛП. Це запропоноване правило вибору, а не твердження, що закон забороняє наявність загальнодержавно цінних компонентів у РЛП. Якщо всіх цілей можна досягти предметно визначеним режимом без самостійної паркової програми, обирають заказник відповідної спеціалізації та окремо встановлюють його рівень значення.

Для пам'ятки природи, урочища й природного заповідника початковим є питання про те, що саме має зберігатися. Індивідуалізоване утворення з описаними незамінними атрибутами спрямовує до пам'ятки; відокремлений цілісний природний ландшафт із взаємозалежними компонентами – до урочища; комплекс загальнодержавного значення, для якого обґрунтовано заповідний режим і необхідність постійної наукової функції установи, – до природного заповідника. Наукову потребу підтверджує програма завдань, даних і спостережень, пов'язаних із властивостями території, а не сам факт підписання обґрунтування науковцем. Якщо збереження визначальних компонентів потребує активних заходів, кожен захід перевіряють на допустимість у відповідному режимі.

Для штучно створених об'єктів застосовують правило головного предмета охорони. Наявність інвентаризованої живої колекції, підтвердженого походження зразків і програми збереження та дослідження є ідентифіковуваною ознакою колекційної моделі. Деревна спеціалізація такої програми обґрунтовує дендрологічний парк; ширша самостійна ботанічна програма – ботанічний сад; програма утримання диких тварин – зоологічний парк. Визначальна цінність планування, композиції та цілісності твору паркового будівництва спрямовує до парку-пам'ятки. Пропоноване розмежування ботанічного саду й дендрологічного парку потребує нормативного уточнення: чинні поняття логічно допускають перетин, зокрема для ботанічного саду з переважно деревними колекціями.

Для суміщення колекційної та композиційної цінності пропонується контрольне запитання: втрата якої властивості зруйнує визначальну мету охорони, навіть якщо інша властивість збережеться? Якщо відповідь однозначна й підтверджена документацією, вона визначає основну категорію. Якщо обидві властивості незалежно незамінні, перевіряють можливість окремих просторових одиниць або сумісного правового захисту. Примусове зведення такого випадку до відсотка деревних таксонів приховало б змістовну проблему.

Після відсіювання несумісних альтернатив можливі три результати. Єдина придатна категорія дає умовно однозначний висновок. Кілька придатних категорій потребують мотивованого вибору за наперед установленим пріоритетом головної мети; жодну з них не можна відхилити без пояснення. Недостатність даних потребує уточнення доказів. Вибір між однаково достатніми режимами може враховувати витрати управління та спроможність виконання, але лише після забезпечення всіх критичних вимог охорони. Дешевший режим, який не зберігає предмет охорони, не є допустимою альтернативою.

Умовні сценарії та чутливість порогового рішення.

У таблиці 4 наведено сконструйовані сценарії для ілюстрації послідовності рішення. Оселищний поріг застосовується до одного умовного пріоритетного типу з підтвердженим дефіцитом охорони; наведені діапазони є заданими межами невизначеності. Вони не походять із польових вимірювань. У сценаріях A–B усі інші обов'язкові юридичні передумови умовно виконані.

Розгорнемо управлінську частину сценарію A. Умовний комплекс містить 1200 га цільового оселища за національного ресурсу 20 000 га. Досьє визначає три критичні вимоги: збереження площі оселища; підтримання його гідрологічних зв'язків; усунення турбування на картованих ділянках розмноження в чутливий сезон. Їм відповідають заборона перетворення угідь і дренування, контроль водного режиму та сезонне обмеження доступу. Окремо сформульовано сумісну програму організованого відвідування двох маршрутів поза чутливими ділянками. Матриця управління повинна назвати виконавця контролю, порядок сезонного закриття маршрутів, моніторинг впливу й процедуру коригування відвідування.

Якщо проєкт заказника забезпечує лише земельні обмеження, а для пов'язаних рекреаційних функцій не визначено належних повноважень і відповідального виконавця, він не проходить перевірки повноти саме цього проєкту. Паркова альтернатива має показати, як її адміністрація, зонування і програми забезпечать кожну функцію. Водночас недостатність початкового проєкту заказника ще не доводить неможливості поліпшеної альтернативи: якщо рівноцінне управління можна законно забезпечити іншою установою, порівняння проводять повторно. У сценарії B самостійна програма організованої рекреації

Таблиця 4

Умовні сценарії застосування критеріїв

Код	Вихідні умови	Результат запропонованої процедури
А	Частка оселища 6,0 % (5,5–6,5 %); тест паркової потреби позитивний.	НПП за виконання всіх інших необхідних умов.
Б	Частка 0,4 % (0,3–0,5 %); інші національні підстави перевірені й не підтверджені; регіональні та паркова потреба підтверджені.	РЛП за запропонованим правилом.
В	Частка 6,0 % (5,5–6,5 %); предметний режим достатній; паркової потреби немає.	Ландшафтний заказник загальнодержавного значення.
Г	Площа оселища 420–580 га; національна площа 18 000–22 000 га; інших достатніх доказів немає.	Частка 1,91–3,22 %; пороговий шлях невизначений; потрібні додаткові дані.
Д	Єдиний відомий національний еталонний розріз; порівняльний пошук і незамінність підтверджені; потрібний об'єктний режим.	Геологічна пам'ятка природи загальнодержавного значення.

відсутня, а ті самі критичні природоохоронні вимоги забезпечені предметним режимом і визначеними виконавцями. Цей приклад показує, які саме факти треба перевірити, щоб висновок про паркову потребу не був декларацією.

Сценарії А і В показують, що однакова частка оселища не визначає однакової категорії: вирішальним стає необхідний спосіб управління. Сценарій Б не обґрунтовують лише недосягненням порога; потрібні достатня перевірка інших національних підстав і позитивні регіональні докази. У сценарії Г центральні значення дають 2,50 %, але нижня межа становить 1,91 %, а верхня – 3,22 %. Отже, стійке проходження пілотного порога 2 % за обраним консервативним тестом не доведене.

За зміни оселищного порога від 1 до 5 % сценарії А і В зберігають позитивний результат, а Б – негативний саме за цим показником. Результат Г залежить від порога й уточнення даних. Це аналіз чутливості умовних прикладів, а не валідація межі 2 %. Сценарій Д показує необхідність незалежного шляху незамінності: відсутність популяційного або оселищного відсотка не позбавляє геологічний об'єкт національної значущості.

Упровадження та межі застосовності.

Першим практичним кроком має стати уніфікація паспорта доказів і вимога порівнювати всі функціонально придатні суміжні категорії. До клопотання доцільно включати карту предметів охорони, розрахунки значущості, матрицю заходів і мотиви відхилення альтернатив. Для кожного числа мають зберігатися вихідні дані, метод і версія розрахунку. Чутливі відомості про локалізацію вразливих видів можуть перевірятися за контрольованого доступу без їх загального оприлюднення.

У науковому обґрунтуванні слід розділити фактичний висновок, прогноз достатності режиму та нормативний вибір основної мети. Це дає змогу предметно оскаржувати помилковий знаменник, необґрунтовану межу або пропущену загрозу. Водночас наукова методика не може підміняти законодавчу компетенцію: нові обов'язкові пороги, підстави відмови чи взаємовиключність нині суміжних категорій потребують належного нормативного врегулювання. Методичні рекомендації не повинні самостійно звужувати можливості охорони, установлені законом.

Запропонований підхід розвиває екологічні засади формування мережі, у яких Я. Дідух обґрунтовує значення біотопів, поліфункціональності та диференціації режимів [20]. Його доданий результат полягає в операційному зв'язку цих засад із вибором юридичної категорії. Окреме подання різних цінностей узгоджується із сучасними дослідженнями множинних, не завжди співмірних цінностей природи [21]. Вимірювання має забезпечувати перевірюваність конкретного доказу, не створюючи ілюзії, що всі суспільні оцінки можна звести до однієї об'єктивної шкали.

Основними обмеженнями є неповнота національних даних, похибки просторових меж і популяційних оцінок, залежність культурних та естетичних суджень від контексту, а також невизначеність майбутньої управлінської ефективності. Воєнне пошкодження може зменшити сучасні показники стану й доступності, водночас посилюючи значення відновлення. Тому переоцінювання не повинно автоматично спричиняти скасування статусу, зменшення площі або послаблення охорони чинного об'єкта.

Для емпіричної апробації потрібна стратифікована вибірка різних категорій, природних зон і масштабів. Незалежні групи мають опрацьовувати однакові досьє без відомостей про чинну назву категорії. Слід оцінювати частку узгоджених висновків, причини розбіжностей, частоту невизначеного результату та чутливість до порогів і якості даних. Чинну категорію не можна вважати безпомилковим еталоном. Окремо перевіряють випадки пропуску незамінних територій; довгострокову результативність режимів встановлюють моніторингом стану предметів охорони.

Головні висновки. 1. Класифікація ПЗФ України містить юридично змістовні відмінності, проте не забезпечує наскрізного відтворюваного правила вибору між усіма суміжними категоріями. Найбільша невизначеність виникає там, де подібні ознаки природного комплексу можуть обґрунтову-

вати різні управлінські моделі. Спеціальні методики, зокрема щодо пралісових пам'яток природи, спростовують тезу про повну відсутність об'єктивних критеріїв.

2. Перетини охоплюють паркові й предметні форми охорони, заповідники та цілісні природні ландшафти, комплексні й спеціалізовані об'єкти, живі колекції та садово-паркові композиції. Законне вкладення або суміщення статусів необхідно відрізняти від невмотивованої альтернативної класифікації однієї просторової одиниці.

3. Шість видів цінності доцільно характеризувати окремими показниками з визначеними одиницями, джерелами, знаменниками та невизначеністю. Екологічна незамінність, оздоровчий потенціал, автентичність, дослідницька унікальність, навчальна придатність і сприйняття ландшафту не утворюють коректної універсальної суми балів.

4. Загальнодержавну значущість пропонується доводити незалежними шляхами міжнародної значущості, національної незамінності, істотного представлення пріоритетних природних компонентів або унікальності спеціалізованого об'єкта. Пороги 2 % площі оселища та 1 % популяції є достатніми пілотними сигналами для апробації; їх оптимальність не встановлено. Відсутність даних не доводить місцевої значущості.

5. Категорію визначають предмет охорони, основна мета й доведена достатність законного режиму. Для НПП і РЛП додатково перевіряють необхідність інтегрованої паркової моделі; для заказника – достатність предметного режиму; для інших категорій – диференційні ознаки відповідно до характеру комплексу, утворення, колекції або композиції. Національна значущість не створює автоматичної потреби у НПП.

6. Науково обґрунтованим результатом є умовна однозначність за достатніх даних і визначених правил. Якщо залишається кілька достатніх альтернатив, процедура повинна робити нормативний вибір явним і перевірюваним. Це обмежує непояснену дискрецію, зберігаючи необхідну роль фахового судження та публічного визначення цілей охорони.

Перспективи використання результатів дослідження. Результати можуть бути використані для оновлення вимог до наукових обґрунтувань, розроблення геопросторового паспорта цінності та незалежної експертної перевірки класифікаційних рішень. Наступний етап має поєднати апробацію на реальних територіях, калібрування порогів і правове опрацювання диференційних критеріїв. Нормативне закріплення слід здійснювати після перевірки відтворюваності й природоохоронних наслідків запропонованих правил.

Література

1. Про природно-заповідний фонд України : Закон України від 16.06.1992 № 2456-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-12 (дата звернення: 21.09.2026).
2. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розроблення проектів створення природних територій та об'єктів природно-заповідного фонду України : наказ Міністерства екології та природних ресурсів України від 21.08.2018 № 306. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0306737-18 (дата звернення: 21.09.2026).
3. Convention on Biological Diversity. Kunming-Montreal Global Biodiversity Framework. Decision 15/4. 2022. URL: https://www.cbd.int/doc/decisions/cop-15/cop-15-dec-04-en.pdf (дата звернення: 21.09.2026).
4. Bavrovska N., Kolhanova I., Koshel A. Conservation and restoration of Ukraine's nature reserve fund under martial law: a European development vector. Commodity science. Technologies. Engineering. 2026. Vol. 57, No. 1. P. 4–16. DOI: https://doi.org/10.31617/2.2026(57)08.
5. Василюк О. Функціональна класифікації територій природно-заповідного фонду України: історія формування та міжнародний аспект. GEO&BIO. 2019. Т. 18. С. 3–20. DOI: https://doi.org/10.15407/gb1803.
6. Дідух Я. П., Вакаренко Л. П., Винокуров Д. С. Оцінка репрезентативності мережі природно-заповідних об'єктів України (ботанічний аспект). Український географічний журнал. 2016. № 2. С. 13–19. DOI: https://doi.org/10.15407/ugz2016.02.013.
7. Гетьман В. І. Ландшафтна репрезентативність природно-заповідного фонду України. Екологічні науки. 2021. № 7(34). С. 71–80. DOI: https://doi.org/10.32846/2306-9716/2021.eco.7-34.13.
8. Margules C. R., Pressey R. L. Systematic conservation planning. Nature. 2000. Vol. 405. P. 243–253. DOI: https://doi.org/10.1038/35012251.
9. Dudley N. (ed.). Guidelines for Applying Protected Area Management Categories.Gland:IUCN,2008.x+86p.DOI: https://doi.org/10.2305/IUCN.CH.2008.PAPS.2.en.
10. Council Directive 92/43/EEC of 21 May 1992 on the conservation of natural habitats and of wild fauna and flora. Official Journal of the European Communities. 1992. L 206. P. 7–50. Consolidated version of 14.07.2025. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/1992/43/2025-07-14/eng. (дата звернення: 21.09.2026).
11. Commission Implementing Decision (EU) 2023/2806 of 15 December 2023 concerning a site information format for Natura 2000 sites. Official Journal of the European Union. 2023. L 2023/2806. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/dec_impl/2023/2806/oj/eng (дата звернення: 21.09.2026).
12. IUCN. A Global Standard for the Identification of Key Biodiversity Areas. Version1.0.Gland:IUCN,2016.iv+37p. URL: https://portals.iucn.org/library/node/46259. (дата звернення: 21.09.2026).
13. Guidelines for the Selection of Biological SSSIs. Part 1. Rationale, Operational Approach and Criteria for Site Selection / I. Bainbridge et al. Peterborough : JNCC, 2013. URL: https://jncc.gov.uk/resources/dc6466a6-1c27-46a0-96c5-b9022774f292 (дата звернення: 21.09.2026).

14. Про затвердження Методики визначення належності територій до пралісових пам'яток природи : наказ Міністерства екології та природних ресурсів України від 18.05.2018 № 162. Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 11.06.2018 за № 708/32160. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0708-18 (дата звернення: 21.09.2026).
15. UNESCO. Statutory framework of the World Network of Biosphere Reserves. Paris : UNESCO, 2020. URL: https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000373378_eng (дата звернення: 21.09.2026).
16. WHO Regional Office for Europe. Green and blue spaces and mental health: new evidence and perspectives for action. Copenhagen : WHO Regional Office for Europe, 2021. URL: https://www.who.int/europe/publications/i/item/9789289055666 (дата звернення: 21.09.2026).
17. Paracchini M. L., Zulian G., Kopperoinen L. et al. Mapping cultural ecosystem services: A framework to assess the potential for outdoor recreation across the EU. Ecological Indicators. 2014. Vol. 45. P. 371–385. DOI: https://doi.org/10.1016/j.ecolind.2014.04.018.
18. Про охорону культурної спадщини : Закон України від 08.06.2000 № 1805-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-14 (дата звернення: 21.09.2026).
19. Council of Europe. European Landscape Convention. Florence, 20 October 2000. European Treaty Series. No. 176. URL: https://rm.coe.int/1680080621 (дата звернення: 21.09.2026).
20. Дідух Я. П. Концепція формування системи заповідних об'єктів з метою збереження біорізноманіття України на екологічних засадах. Вісник НАН України. 2017. № 6. С. 51–60. DOI: https://doi.org/10.15407/visn2017.06.051.
21. Pascual U., Balvanera P., Anderson C. B. et al. Diverse values of nature for sustainability. Nature. 2023. Vol. 620. P. 813–823. DOI: https://doi.org/10.1038/s41586-023-06406-9.

Дата першого надходження статті до видання: 30.09.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 04.11.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 23.11.2026